

УДК 334.758: 658.114.6

Кузьменко А.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту**Харківського інституту фінансів**Київського національного торговельно-економічного університету***Козакова А.С.***студентка факультету обліку,**менеджменту та міжнародної економіки**Харківського інституту фінансів**Київського національного торговельно-економічного університету***ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД; ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ****PRODUCTIVITY OF LABOR: EUROPEAN APPROACH;
PRODUCTIVITY OF LABOR IN THE CONTEXT
OF PROVIDING GROWTH OF THE ECONOMY OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто проблематику визначення особливої ролі продуктивності праці як одного з головних важелів економічного зростання. Досліджено методологічні засади виявлення резервів продуктивності праці, встановлено зв'язок із системою економічного зростання, а також розроблено шляхи їх реалізації. Виявлено та обґрунтовано значення продуктивності праці як ключового показника ефективності всього суспільного виробництва, зокрема робочої сили. Особлива увага при цьому звертається на провадження закордонного досвіду збільшення продуктивності праці.

Ключові слова: продуктивність праці, резерви зростання продуктивності праці, економічне зростання, ліцензування, прямі інвестиції, імпорт, експорт, попит, валовий внутрішній продукт.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена проблематика определения особой роли производительности труда как одного из главных рычагов экономического роста. Исследованы методологические основы выявления резервов производительности труда, установлена связь с системой экономического роста, а также разработаны пути их реализации. Выявлено и обосновано значение производительности труда как ключевого показателя эффективности всего общественного производства, в частности рабочей силы. Особое внимание при этом обращается на осуществление зарубежного опыта увеличения производительности труда.

Ключевые слова: производительность труда, резервы роста производительности труда, экономический рост, лицензирование, прямые инвестиции, импорт, экспорт, спрос, валовый внутренний продукт.

ANNOTATION

In the article the problems of determining the special role of labor productivity as one of the main levers of economic growth are considered. The methodological bases for identifying labor productivity reserves are investigated, the connection with the system of economic growth has been established and the ways of their realization have been developed. The importance of labor productivity as a key indicator of the effectiveness of all social production, including labor, has been identified and substantiated. At the same time, special attention is paid to the implementation of foreign experience increasing labor productivity.

Keywords: labor productivity, productivity growth reserves, economic growth, licensing, direct investments, imports, exports, demand, gross domestic product.

Постановка проблеми. Обов'язковою умовою підйому національної економіки є зростання від-

дачі всіх складових виробництва, перш за все продуктивної праці. Значення продуктивності праці для економіки будь-якої країни полягає в тому, що її підвищення до конкурентоспроможного на світовому ринку рівня є основним джерелом реального економічного зростання, соціального прогресу і більш високого життєвого рівня населення. З дослідженням проблем в галузі підвищення продуктивності праці пов'язані можливості суспільства в реалізації соціально-економічних цілей, як найближчих (реальне зростання особистих доходів трудящих і поліпшення результатів діяльності підприємств різних галузей економіки), так і стратегічних (підвищення життєвого рівня населення).

Для того щоб підвищення ефективності праці робочої сили стало реальною основою економічного зростання, необхідно в рух за підвищення продуктивності праці залучати якомога більшу кількість підприємств. Тільки висока продуктивність може забезпечити нарощування обсягів валового внутрішнього продукту, зниження собівартості продукції, отже, досягнення стійкого зростання національної економіки. В ринкових умовах завдання підвищення продуктивності праці стає нагальним та життєво необхідним для подальшого розвитку економіки. Саме тому актуальним є залучення закордонного досвіду пошуку показників збільшення продуктивності праці в рамках забезпечення економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продуктивності праці активно досліджувалося багатьма науковцями. Так, вагомий внесок у дослідження категорії «продуктивність праці» та пошуку резервів її збільшення зробили такі зарубіжні вчені-економісти, як, зокрема, Ф. Тейлор, А. Лоулер, Б. Гоулд, Д. Сінк. Характеризуючи розгляд цієї теми українськими економістами, серед них можна виділити таких вчених, як І.В. Заюков, Т.І. Павлюк, О.О. Тертичний, Л.Г. Макарова.

Мета статті полягає в аналізі та узагальненні підходів до визначення ролі продуктивності праці у сучасному ринковому середовищі, систематизації її ознак щодо правового поля забезпечення, що допоможе усунути розбіжності і прогалини з цього питання в нормативно-законодавчій базі, отже, удосконалити методики, інструкції, статистичну та іншу звітність.

Новизна викладеного у статті дослідження полягає у визначенні переліку факторів впливу на продуктивність праці в країні та нівелюванні негативного впливу макроекономічних чинників на динаміку її збільшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продуктивність праці є складною соціально-економічною категорією, що характеризує результативність доцільної діяльності робочої сили в сфері національного виробництва. Результатом продуктивності праці робочої сили є вся маса створених за певний період часу споживчих вартостей у вигляді товарів і/або наданих послуг. Від рівня та динаміки продуктивності праці залежать випуск продукції в заданому обсязі і асортименті, собівартість продукції, рівень рентабельності, чисельність працівників, середня заробітна плата трудящих.

В Україні розробку і проведення національної політики в сфері підвищення продуктивності праці, що втілюється переважно у відповідних програмах, покликаний здійснювати Національний центр продуктивності Мінпраці України. Він створений на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р. № 49-р на базі Краматорського науково-дослідного, проектного і впроваджувального центру організації праці та інституту підвищення кваліфікації керівних працівників і фахівців.

Сприяння молодіжній зайнятості є стратегічним напрямом молодіжної політики держави, визначеним Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2016–2020 рр. Метою цієї програми є створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості. Її реалізація дасть змогу покращити становище молоді України та активізувати її участь у суспільно-

економічному житті держави, отримати позитивні результати щодо створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації, підвищити рівень доступу до якісної освіти та створення умов для її зайнятості [13].

Проте останніми роками продовжує триматися тенденція щодо скорочення обсягів державних замовлень у вищих навчальних закладах, відповідно до чого скорочується і число спеціалістів різних напрямів. Так, на основі даних Міністерства освіти і науки України щодо державного замовлення на підготовку фахівців складено табл. 1, яка відображає дані щодо прийому та випуску фахівців різного ступеня навчання.

Зменшення кількості здобувачів вищої освіти тягне за собою значні негативні зрушення на ринку праці. Так, неможливість більшості молоді складати достойну конкуренцію спеціалістам зі значним досвідом роботи визначає втрачені можливості та потенціал країни у напрямі збільшення конкурентоспроможності українських спеціалістів за кордон. З цього також випливає й збільшення показників трудової міграції, особливо серед молоді.

Так, згідно з ліцензійним звітом Міністерства соціальної політики України у 2015 р. під час здійснення посередництва у працевлаштуванні за кордоном було отримано такі дані щодо кількості виданих ліцензій, що відображено в табл. 2 [4].

Значення майже у половину виданих ліцензій як юридичним особам, так і фізичним особам-підприємцям свідчить про зацікавленість з боку підприємців у формуванні міжнародних трудових відносин, використання трудового потенціалу українців на більш розвиненому та неохопленому ринку праці багатьох країн. Проте невирішеною залишається проблема оплати праці. Так, використовуючи працю фахівців з інших країн, більшість держав намагається сплачувати за неї якомога меншу вартість, тим самим економлячи кошти країни, та робить фахівців з-за кордону дешевою робочою силою.

Саме тому сьогодні Україні необхідно не лише розширювати кількісне значення ринку праці за рахунок відкриття нових вакансій, але й встановити гідний заробіток для фахівців.

Таблиця 1

Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у 2014–2017 рр., осіб

Форма навчання		2014 р.		2015 р.		2016 р.		Темп зростання/ зменшення, %	
		Денна	Заочна	Денна	Заочна	Денна	Заочна	у 2015 р. до 2014 р.	у 2016 р. до 2014 р.
Обсяг прийому	Бакалавр	98 468	8 456	82 188	6 912	30 524	5 722	-16,7	-66,1
	Спеціаліст	34 956	5 692	29 453	4 314	23 458	4 102	-16,9	-32,2
	Магістр	30 124	4 163	28 440	3 255	20 438	3 763	-7,6	-29,4
Обсяг випуску	Бакалавр	88 346	14 670	7 4005	15 288	87 020	14 211	-13,3	-1,7
	Спеціаліст	51 045	12 537	43 350	11 202	28 371	5 604	-14,2	-46,6
	Магістр	35 739	4 829	30 616	3 698	19 934	2 656	-15,4	-44,3

Джерело: складено автором на основі [2; 6; 7; 8; 9]

Покращення матеріального становища працюючих стане основою для збільшення їх продуктивності праці за рахунок спрямування свого потенціалу у робочу сферу. Тобто чим більшою буде зацікавленість працюючого у роботі, тим більшу віддачу отримає роботодавець, а отже, і економіка країни, бо кожна працююча людина – це маленька складова її стабільності та фактор розвитку.

Характеризуючи інвестиції у галузі національного виробництва в Україні, можна відобразити їх на рис. 1 у вигляді графіку загального обсягу [1].

Згідно з даними Державної служби статистики України показник прямих інвестицій у галузі виробництва до 2014 р. мав тенденцію до зростання. Проте політична криза та ситуація на сході України призвели до скорочення припливу іноземного капіталу як фактору розвитку промислового сектору економіки. На 31 грудня 2016 р. обсяг прямих інвестицій в економіці України за всіма видами економічної діяльності склав 37 655,5 млн. дол. США, характеризуючи хоча і мале, але покращення цього напрямку. Збільшення обсягів інвестицій дасть можливість розширити сфери виробництва, що сприятливо вплине на розвиток

ринку праці України. Саме тому необхідними є залучення іноземних інвесторів, створення найбільш сприятливих умов для вливання іноземного капіталу та використання його в економічному обігу країни.

Проте не лише відсутність іноземних інвестицій стає перешкодою до збільшення показників продуктивності праці в Україні. Все більшого попиту набувають товари іноземного походження, збільшується їх кількість на українському ринку. Співвідношення експорту та імпорту товарів можна відобразити на основі графіку на рис. 2 [1].

Таким чином, перевищення імпорту над експортом товарів спостерігалось майже впродовж всього аналізованого періоду. Така завантаженість іноземними товарами національного ринку створює перешкоди в розвитку національного виробництва, провокує зменшення ціни на товари українського виробництва, робить їх неконкурентоспроможними на фоні закордонних, які є в рази дешевшими. А оскільки ціна сьогодні є одним з основних факторів за умови обмеженості фінансової спроможності покупців, фактор якості товару відступає на другий план.

Неспроможність підтримати національного виробника тягне за собою закриття вітчизняних

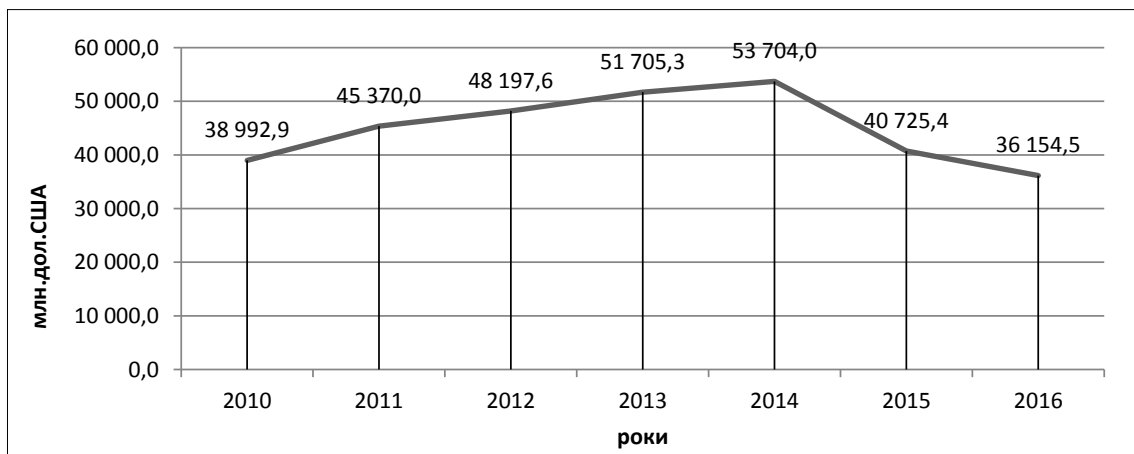

Рис. 1. Обсяги прямих іноземних інвестицій у галузі національного виробництва України за 2010–2016 рр., млн. дол. США

Таблиця 2

Кількість виданих ліцензій щодо посередництва у працевлаштуванні за кордоном, од.

Кількість:	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Усього
виданих ліцензій усього	43	58	–	–	101
юридичним особам	27	24	–	–	51
фізичним особам-підприємцям	16	34	–	–	50
переоформлених ліцензій	6	4	1	1	12
анульованих ліцензій	2	–	–	–	2
недійсних ліцензій	6	5	1	1	13
рішень про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду	–	–	1	–	1
рішень про відмову у видачі ліцензії	3	–	–	–	3
переоформлених ліцензій на ім'я спадкоємця з дати набуття ним такого права	–	–	–	–	–

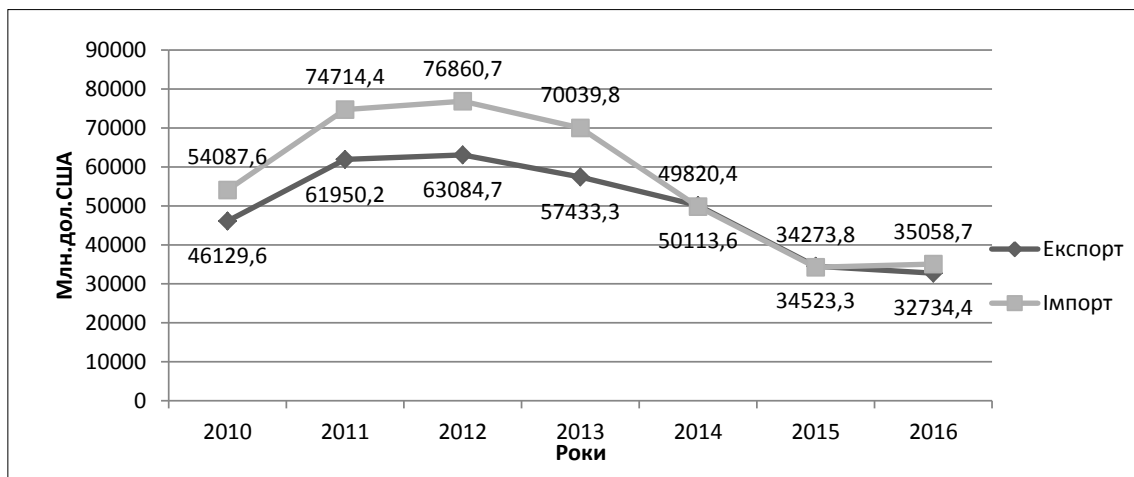

Рис. 2. Обсяг експорту – імпорту товарів в Україні за 2010–2016 рр., млн. дол. США

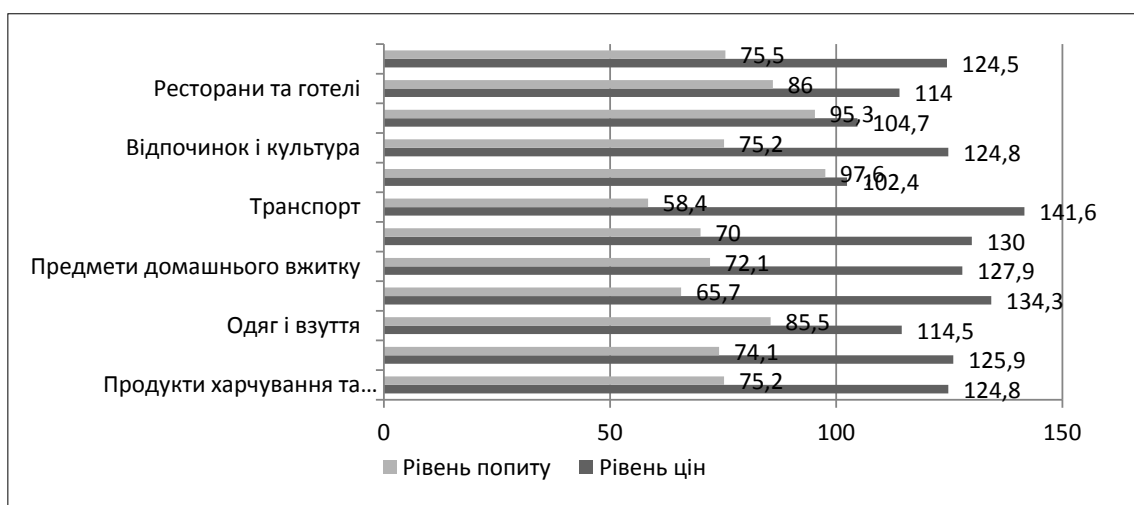

Рис. 3. Рівень цін та попиту на товари та послуги

неконкурентоспроможних підприємств, зменшення обсягів національної продукції на власному ринку, зменшення показників продуктивності національного виробництва загалом.

Згідно з теорією попиту щодо характерного збільшення цін попит на відповідні товари та послуги пропорційно зменшується, що є відображеним на рис. 3 [1].

Таким чином, на сучасному ринку товарів та послуг у 2016 р. продовжувалась спостерігатись тенденція до скорочення попиту та підвищення цін, що пов'язано зі складною економічною, соціальною та політичною ситуацією в країні. При цьому споживачі починають більш раціонально використовувати наявні фінансові ресурси, тому задоволення власних потреб почало скорочуватися. Це стосується перш за все зниження задоволеності споживачів через те, що вони не спроможні споживати товари та послуги тих якості та рівня, які були притаманні ним ще рік тому.

Що стосується прогнозів фахівців у рамках економіки України, то у 2018 р., згідно з прогнозами Міжнародного валютного Фонду, ВВП

в країні збільшиться до 3,2%. Всесвітній банк розглядає можливість зростання ВВП України до 4% за рахунок продовження системи реформування економіки країни.

Що стосується валового внутрішнього продукту, то на кінець 2016 р. його показник за рік збільшився на 2,3%, тоді як за період з 2013 р. за весь рік показник не змінився зовсім, а до кінця 2015 р. він був від'ємним. За 2015 р. зміна обсягу характеризувалась зменшенням на 9,8%. Це пов'язано з кризовими явищами в країні, постійним скачкоподібним курсом національної валюти, постійними політичними перипетіями та загальним занепадом показників економічного зростання й продуктивності.

В умовах зростання ролі всеохоплюючої глобалізації буде ставати все відчутнішим багатфакторний вплив на динаміку суспільної продуктивності праці. Одним з головних факторів продовжує визначатися рівень наявного доходу громадян як показник його працездатності. Відображені на рис. 4 дані відображають динаміку зміни обсягів середньомісячної заробітної плати в Україні та світі.

Продуктивність праці та показник середньомісячної заробітної плати є взаємопов'язаними та визначають розвиток ринку праці в країні та тенденції змін на ньому. На рис. 4 відображено обсяг середньомісячної заробітної плати в Україні та країнах світу [11].

Згідно з наведеними даними можна відзначити те, що Україна протягом багатьох років знаходиться за порогом рентабельності світового ринку праці, що перш за все визначається низьким рівнем оплати праці робітників.

Цей показник не лише виражає загально-економічний показник, але й є свідченням низького рівня життя в країні. Така тенденція трохи зменшує негативне значення через рівень цін на продукцію, які є в рази меншими, ніж у країнах світу.

В Україні ж продуктивність праці, як і обсяг заробітної плати, поступово зростає, що можна побачити з даних табл. 3 [1; 5].

Таким чином, розраховані дані свідчать про те, що на кінець аналізованого періоду в Україні спостерігалось значне збільшення показника ВВП, який на кінець 2016 р. склав 2 383,1 млрд. грн. Що ж стосується показника кількості зайнятих осіб, то він характеризується зменшенням у тенденції. Саме збіль-

шення показника, що характеризує чисельник, та скорочення знаменника свідчать про високі показники продуктивності праці за аналізований період 2010–2016 рр.

Так, продуктивність праці на кінець 2016 р. склала 146 410 грн. у розрахунку на одного зайнятого. Цей показник характеризується найбільшим значенням з 2010 р. та свідчить про значні обсяги зростання ВВП, проте водночас можна відзначити зменшення кількості зайнятих осіб, що характеризує зростання рівня безробіття.

Середньомісячна заробітна плата на кінець 2016 р. склала 5 070 грн., порівняно з 2010 р. рівень її зростання склав 160%.

Таким чином, проведений аналіз показав, що період переходу вітчизняної економіки в ринкову сферу як надав безмежне коло можливостей для країни, так і створив велике число перешкод на шляху до формування конкурентоспроможного ринку. Так, останніми роками економічна та соціальна сфери України характеризуються скороченням державних замовлень, недоліком інвестицій в усі галузі національного виробництва, насиченістю вітчизняного ринку імпортою продукцією, зниженням сукупного платоспроможного попиту та обсягів валового внутрішнього продукту, високою вартістю всіх видів ресурсів, стагнацією тру-

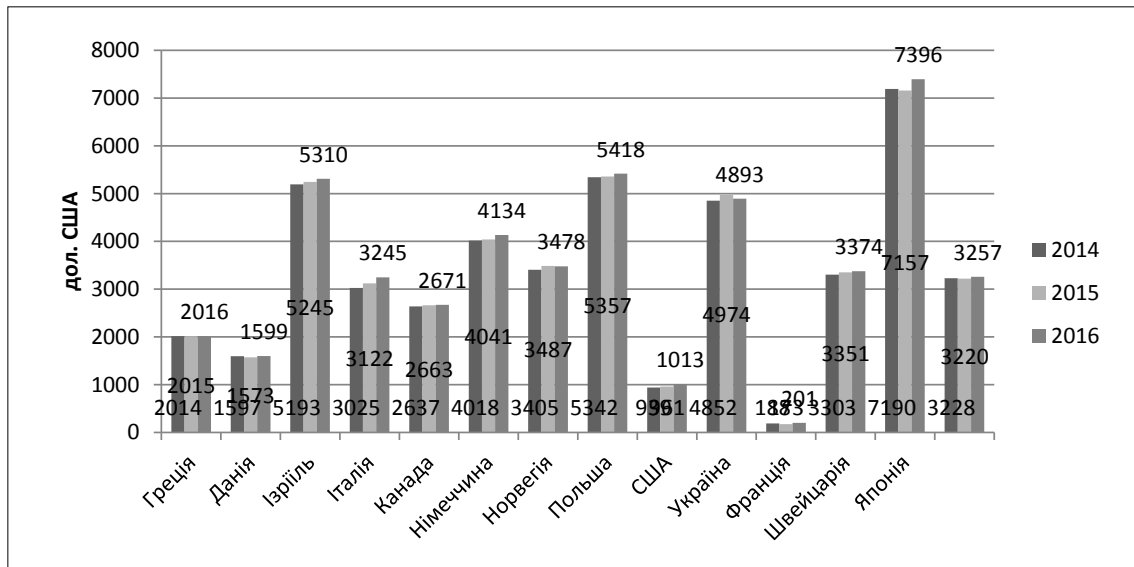

Рис. 4. Динаміка зміни середньомісячної заробітної плати за 2014–2016 рр., дол. США

Таблиця 3
Розрахунок динаміки продуктивності праці та середньомісячної заробітної плати в Україні

Рік	ВВП (млн. грн.)	Кількість зайнятих, тис.	Продуктивність праці (ВВП на одного зайнятого)	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Індекс продуктивності праці до 2010 р.	Індекс середньомісячної заробітної плати до 2010 р.
2010	1 079 346	19 180,2	56 270	2 239	100	100
2011	1 299 991	19 231,1	67 600	2 633	120	118
2012	1 404 669	19 261,4	72 930	3 025	130	135
2013	1 465 198	19 314,2	75 860	3 234	135	144
2014	1 586 915	18 073,3	87 800	3 476	156	155
2015	1 988 544	16 443,2	120 930	4 195	215	187
2016	2 383 182	16 276,9	14 6410	5 070	260	226

дової сфери. Поки існує лише невелика кількість підприємств, справді здатних ефективно функціонувати в сформованих економічних умовах. Більшість підприємств має морально і фізично застарілі основні виробничі фонди. За недостатньої державної підтримки або повної її відсутності вони змушені або закриватися, або створювати систему більш ефективного виробництва, яка дасть змогу меншою кількістю споживаних в процесі виробництва ресурсів випускати продукції більше і кращої якості. Зростання віддачі всіх складових виробництва, зокрема праці, можна досягти, якщо адміністрація підприємств сконцентрує увагу на факторах, що сприяють більш повному використанню внутрішніх ресурсів і накопиченого трудового, виробничого та комерційного потенціалів.

Співвідношення продуктивності праці та її оплати є однією з важливих пропорцій відтворення і всебічного розвитку працівників сфери продуктивної праці. На ефективно діючих підприємствах розвинених країн зростання заробітної плати відповідає зростанню продуктивності праці і зниженню норм витрат усіх видів ресурсів, тобто є результатом підвищення продуктивності праці.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки і пропозиції:

1) низька продуктивність праці, як правило, є наслідком і результатом низької її оплати;

2) зростання продуктивності індивідуальної праці, підвищенню трудової активності і захищеності працівників у поліпшенні кількісних і якісних результатів праці сприятимуть збільшення оплати праці, створення гідних умов праці, соціальна захищеність населення, офіційне працевлаштування тощо;

3) реформування сфери зайнятості населення відкриє нові можливості та збільшить показники конкурентоспроможності українських спеціалістів на міжнародному ринку праці, проте вигідні умови дадуть можливість протидіяти міграції фахівців за кордон;

4) знаходження альтернативних ресурсів зменшить витрати на їх використання, а отримані заощадження можна залучити в розширення виробничої сфери як запоруку збільшення кількості робочих місць тощо.

Вказані у статті негативні чинники впливу на збільшення показника продуктивності сприятимуть подальшому удосконаленню нормативно-правових актів у сфері зайнятості.

Ця тема потребує подальшого розгляду та пошуку нових напрямів збільшення показника

продуктивності праці, а законодавча підтримка з боку держави дасть можливість більш повно використовувати наявні трудові ресурси країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Державне замовлення 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/70/7082>.
3. Заюков І.В. Продуктивність праці в контексті забезпечення інноваційного розвитку економіки України / І.В. Заюков // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 2 (18). – С. 236–242.
4. Ліцензійний звіт за 2015 р. / Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/news/8125.html>.
5. Міністерство соціальної політики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua>.
6. Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у 2015 р. (Прийм Бакалавр) / Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для ВНЗ сфери управління МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Вступна%20кампанія%202015/28-4-bakalavr-\(prijom\).pdf](http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Вступна%20кампанія%202015/28-4-bakalavr-(prijom).pdf).
7. Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у 2015 р. (Випуск Бакалавр) / Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для ВНЗ сфери управління МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/Бакалавр%20\(випуск\).pdf](http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/Бакалавр%20(випуск).pdf).
8. Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у 2015 р. (Спеціаліст, магістр на основі ОКР Бакалавр) / Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для ВНЗ сфери управління МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Вступна%20кампанія%202015/28-3-speczialist-magistr-\(prijom\).pdf](http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Вступна%20кампанія%202015/28-3-speczialist-magistr-(prijom).pdf).
9. Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у 2015 р. (Спеціаліст, магістр – випуск) / Обсяг державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для ВНЗ сфери управління МОН України.
10. Павлюк Т.І. Ринок праці в Європейському Союзі / Т.І. Павлюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 872–875.
11. Показник середньої заробітної плати у країнах світу / Праця – заробіток – середня річна заробітна плата [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stats.oecd.org>.
12. Тертичний О.О. Стан продуктивності праці на території сучасної України / О.О. Тертичний, Л.Г. Макарова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 2. – С. 199–206.
13. Український пакт «Заради молоді – 2020» / Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/files/p.pdf>.